

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

8 ЖИЛД, 3 СОН

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА

ТОМ 8, НОМЕР 3

INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

VOLUME 8, ISSUE 3

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА | INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

№3 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2025-3>

Бош муҳаррир:
Тўхтасинов Илҳом
п.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Бош муҳаррир ўринбосари:

Главный редактор:
Тухтасинов Илхом
д.п.н., профессор (Узбекистан)

Заместитель главного редактора:

Editor in Chief:
Tuhtasinov Ilhom
DSc. Professor (Uzbekistan)

Deputy Chief Editor

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ

Назаров Бахтиёр
академик. (Ўзбекистон)

Якуб Умарўғли
ф.ф.д., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова
ф.ф.д., профессор (Озарбайжон)

Бокиева Гуландом
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Миннуллин Ким
ф.ф.д., профессор (Татаристон)

Махмудов Низомиддин
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Керимов Исмаил
ф.ф.д., профессор (Россия)

Жўраев Маматкул
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Куренов Рахиммаед
к.ф.н. (Туркменистон)

Кристофер Жеймс Форт
Мичиган университети (АҚШ)

Умархўжаев Мухтор
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Мирзаев Ибодулло
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Болтабоев Ҳамидулла
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Дўстмухаммедов Хуршид
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Лиходзиевский А.С.
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Сиддиқова Ирода
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Шиукашвили Тамар
ф.ф.д. (Грузия)

Туробов Бекпулат
масбул котиб, PhD, доцент
(Ўзбекистон)

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Назаров Бахтиёр
академик. (Узбекистан)

Якуб Умар оглы
д.ф.н., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова
д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Бакиева Гуландом
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Миннуллин Ким
д.ф.н., профессор (Татарстан)

Махмудов Низомиддин
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Керимов Исмаил
д.ф.н., профессор (Россия)

Джураев Маматкул
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Куренов Рахыммаед
к.ф.н. (Туркменистан)

Кристофер Джеймс Форт
Университет Мичигана (США)

Умархаджаев Мухтар
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мирзаев Ибодулло
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Балтабоев Ҳамидулла
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дустмухаммедов Хуршид
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Лиходзиевский А.С.
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Сиддиқова Ирода
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Шиукашвили Тамар
д.ф.н. (Грузия)

Туробов Бекпулат
отв. секретарь, PhD, доцент
(Узбекистан)

EDITORIAL BOARD

Bakhtiyor Nazarov
academician. (Uzbekistan)

Yakub Umarogli
Doc. of philol. scien., prof. (Turkey)

Almaz Ulvi Binnatova
Doc. of philol. scien., prof. (Azerbaijan)

Bakieva Gulandom
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Minnulin Kim
Doc. of philol. scien., prof. (Tatarstan)

Mahmudov Nizomiddin
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Kerimov Ismail
Doc. of philol. scien., prof. (Russia)

Juraev Mamatkul
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Kurenov Rakhimmamed
Ph.D. Ass. Prof. (Turkmenistan)

Christopher James Fort
University of Michigan (USA)

Umarchodjaev Mukhtar
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Mirzaev Ibodulla
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Boltaboev Hamidulla
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dustmuhammedov Khurshid
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Lixodzievsky A.S.
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Siddiqova Iroda
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Shiukashvili Tamar
Doc. of philol. scien. (Georgia)

Turobov Bekpulat
PhD Ass. prof. Senior Secretary
(Uzbekistan)

PageMaker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Nurmatova Zarifa Abdiraup qizi IKKI TILDA MULOQOT QILADIGAN BOLALARNING NUTQIGA XOS XUSUSIYATLAR.....	5
2. O‘tamuradova Malohat ALISHER NAVOIY MEROSI NURBOY JABBOROV TADQIQOTLARIDA.....	9
3. Петросьянц Эрнст Ашотович ОККАЗИОНАЛИЗМЫ, МОТИВИРОВАННЫЕ ИМЕНАМИ СОБСТВЕННЫМИ ПОЛИТИКОВ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ МЕДИАДИСКУРСЕ.....	13
4. Jo‘raqulova Mushtariy Abdumalik qizi O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA SPORT TERMINLARINING YASALISH PARALLELIGI TADQIQI.....	23
5. Gulamova Malika Yakubovna O‘ZBEK VA ITALYAN TILLARIDA NUTQIY STRATEGIYALAR VA UNDAH USULLARI.....	27
6. Achilova Ozoda Farxodovna YAPON TILIDAGI MAQOLLARNI O‘ZBEK TILIDA MUQOBILLASHTIRISHDA TAYANILADIGAN OMILLAR.....	32
7. Nematillayevna Zubaydova PROBLEMS RELATED TO THE COMPARATIVE ANALYSIS OF LANGUAGES IN THE DEVELOPMENT OF LINGUISTICS.....	36
8. Насруллаева Тозагуль Сухробовна ПРАГМАТИЧЕСКИЕ И ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПЕРЕВОДА В РОМАНЕ ТЕОДОРА ДРАЙЗЕРА «ФИНАНСИСТ».....	39
9. Mo‘minova Ma’suma G‘olib qizi SUV LEKSEMASI TAHLILIGA OID QIYOSIY-TARIXIY, SISTEM-STRUKTUR YO‘NALISHDAGI TADQIQOTLAR.....	43
10. Xamrayeva Zebiniso Xaydarovna MURAKKAB SINTAKTIK TUZILMALARNING IYERARXIK VA FUNKSIONAL TIZIM DOIRASIDAGI DERIVATSION VA SEMANTIK TAHLILI.....	53
11. Malika Solieva PHONOLOGY AND CULTURE: LINGUISTIC ASPECTS OF INTERACTION.....	58
12. Kodirova Shaxnoza Abduraxmonovna “MIMIKA, JEST VA BOSH HARAKATLARI KABI NOVERBAL MULOQOTNING QIYOSIY, LINGVOMADANIY TAHLILI.” (YAPONIYA, O‘ZBEKISTON VA BOSHQA MAMLAKATLAR MISOLIDA)...	61
13. Shamuradova Naima Muxtarovna DISCOURSIIVE AND PRAGMATIC FEATURES OF PROVERBS EXPRESSING VERBAL POLITENESS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES.....	66
14. Ziyadullayev Abubakir Ibodulla o‘g‘li STENDAL IJODIDA ROMANTIZM VA REALIZMNING TA‘SIRI (“Qizil va qora” hamda “Parma monastiri” asarlari misolida).....	70
15. Tashkulova Zarnigor “SHARQ” KONSEPTINI S.MOEM ISHLARIDA REPREZENTATSIYASI XUSUSIYATLARI VA AHAMIYATI..	74
16. Jo‘raqulova Mushtariy O‘ZBEK TILI PARALLEL KORPUSINING LINGVISTIK TA‘MINOTI.....	79
17. Davlatova Hulkaroy Uktamovna TILSHUNOSLIKDA GENDER TUSHUNCHASINING TADQIQI: BOLALAR NUTQI MISOLIDA.....	84

18. Зулфанова Нигина Нуритдиновна СТРУКТУРА ФРЕЙМА «ТВОРЧЕСТВО» ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РОМАНА «А.МЁРДОК «THE BLACK PRINCE».....	93
19. Turakulova Sitora Fazlidinovna JANUBIY KOREYALIK YOZUVCHI KON JIYONNING “BIZNING BAXTLI DAMLARIMIZ” ROMANIDAGI OBRAZLAR RUHIYATI TASVIRI.....	98
20. Nurimbetova Dilnaz Yeshmuratovna "MILLIY TAOM" REALIYALARI VA ULARNING TARIXIY KONTEKSTI.....	104
21. Erkinova Ruxshona O‘tkirovna, Kurbonova Gulnoza Irkinovna YAPON VA JAHON ILMIY-FANTASTIKA (SF) ADABIYOTI QIYOSIY TAHLILI.....	109
22. Qayimova Maftuna Tursunovna OILAVIY MUHITDA QIZLARING EMOTSIONAL INTELLEKTINI RIVOJLANTIRISH: IJTIMOIIY PEDAGOGIK YONDASHUV (O‘ZBEKISTONDA).....	114
23. Хасанова Мавлюда Батыралиевна ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДИСКУРСА СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В УЗБЕКИСТАНЕ.....	117
24. Iskandarova Aybibi Raximbayevna “QIYOMAT” ROMANIDAGI FRAZEMALARNING XOSLANISHIGA DOIR AYRIM MULOHAZALAR.....	125
25. Barno Abdusattarovna Mirsharipova PAK VANSO ASARLARINING RUS TILIGA TARJIMALARIGA DOIR.....	134
26. Muslimova Shahnoza Sunnatovna YOM SANSOP HIKOYALARIDA HAYOT VA O‘LIMNING YANGI IFODASI.....	139
27. Anorqulov Sanjar Iskandarovich TILSHUNOSLIKDA TOPONIMIK KONSEPT VA UNING ASOSIY XARAKTERISTIKALARI.....	144
28. Karimboyeva Charos Ikrom qizi SIROJIDDIN SAYYID VA BAXTIYOR GENJEMUROD SHE‘RIYATIDA TUSH OBRAZI.....	148
29. Mirvaliyeva Dildora Anvarovna DAVLAT TILIDAGI AXBOROT USLUBI MATNLARINING ELEKTRON TA‘MINOTI .HUJATCHILIKDA IMLO VA TINISH BELGILARI.....	153
30. Abduraxmonova Nilufar Zaynobiddin qizi, Abdullayeva Nasima Murodullayevna O‘ZBEK TILI ELEKTRON KORPUSI UCHUN DIALEKTAL SUBKORPUSINI YARATISH MASALALARI.....	157
31. Mirsanov G‘aybullo Qulmurodovich ASPEKTUAL SEMANTIKANING KOGNITIV MAZMUNI.....	166
32. Shamaxmudova Aziza Furkatovna MILLIY XARAKTER VA XUSHMUOMALILIK: ISPAN TIL SOHIBLARI TAFAKKURIDA HURMAT TAMOIYILLARI.....	170
33. Said-Axmedova Shoxista Nuritdinovna AGENTIV SINTAKSEMALARINING NAZARIY ASOSLARI.....	176

ISSN: 2181-9297

www.tadqiqot.uz

Xamrayeva Zebiniso XaydarovnaSamarqand davlat chet tillar
instituti katta o'qituvchisi, PhD,
Email: destiny-xzx@mail.ru**MURAKKAB SINTAKTIK TUZILMALARNING IYERARXIK VA FUNKSIONAL TIZIM
DOIRASIDAGI DERIVATSION VA SEMANTIK TAHLILI**
 <https://doi.org/10.5281/zenodo.18733994>
ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada sintaktik ierarxiya nuqtai nazaridan oddiy gap va abzas oralig'idagi birlik sifatida xizmat qiluvchi murakkab sintaktik qurilmalar turlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida bu qurilmalarning sintaktik-derivatsion va nutqiy-semantik xususiyatlariga urg'u beriladi hamda mavjud lingvistik tasniflar — jumladan, bog'langan qo'shma gap, ergashgan qo'shma gap, murakkab qo'shma gap, murakkab sintaktik butunlik va period kabi birliklar asos qilib olinadi. Tahliliy yondashuv asosida mazkur qurilmalar o'rtasidagi farqli va o'xshash tomonlar aniqlanadi va bu orqali ular sintaksis hamda nutqdagi o'rnini chuqurroq anglash imkoniyati yaratiladi.

Kalit so'zlar: murakkab sintaktik qurilmalar, bog'langan qo'shma gap, ergashgan qo'shma gap, bog'lovchisiz gap, murakkab gap, period, sintaktik derivatsiya, koordinatsiya, subordinatsiya, parataksis, hipotaksis, ellipsis, substitutsiya, nutq-semantik xususiyatlar, mantiqiy munosabatlar, matn rivoji, koheziya, koherensiya, uslubiy funktsiya, dalillashgan tuzilma, iyerarxik tuzilma.

Xamrayeva Zebiniso XaydarovnaSenior Teacher at Samarkand State
Institute of Foreign Languages, PhD.
Email: destiny-xzx@mail.ru**DERIVATIONAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF COMPLEX SYNTACTIC
STRUCTURES WITHIN A HIERARCHICAL AND FUNCTIONAL FRAMEWORK****ABSTRACT**

This article investigates the types of complex syntactic constructions that function as units between a simple sentence and a paragraph from a hierarchical linguistic perspective. Emphasis is placed on the syntactic-derivational and speech-semantical features of these constructions, drawing on existing linguistic classifications such as compound sentences, complex sentences, compound-complex sentences, syntactic wholes, and periods. Through an analytical approach, the study identifies both differences and similarities among these constructions, contributing to a more nuanced understanding of their place in discourse and syntax.

Key words: Complex syntactic constructions, compound sentence, complex sentence, asyndetic sentence, compound, period, syntactic derivation, coordination, subordination, parataxis,

hypotaxis, ellipsis, substitution, speech-semantic features, logical relations, discourse development, coherence, cohesion, stylistic function, argument structure, hierarchical structure,

Хамраева Зебинисо Хайдаровна

Старший преподаватель

Самаркандского государственного
института иностранных языков, PhD.

Email: destiny-xzx@mail.ru

ДЕРИВАЦИОННЫЙ И СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СЛОЖНЫХ СИНТАКСИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ В ИЕРАРХИЧЕСКОЙ И ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются типы сложных синтаксических конструкций, функционирующих как единицы, находящиеся на промежуточном уровне между простым предложением и абзацем с иерархической лингвистической точки зрения. Основное внимание уделяется синтаксико-derivационным и речевым семантическим характеристикам этих конструкций, опираясь на существующие лингвистические классификации, такие как сложносочинённые, сложноподчинённые, сложно-сочинённо-подчинённые предложения, синтаксические целостности и периоды. Посредством аналитического подхода в исследовании выявляются как различия, так и сходства между этими конструкциями, что способствует более глубокому пониманию их места в синтаксисе и дискурсе.

Ключевые слова: Сложные синтаксические конструкции, сложносочинённое предложение, сложноподчинённое предложение, бессоюзное предложение, сложное предложение, период, синтаксическая деривация, координация, субординация, паратакисис, гипотаксис, эллипсис, субституция, речевые семантические особенности, логические отношения, развитие дискурса, когерентность, связность, стилистическая функция, структура аргументации, иерархическая структура.

Kirish

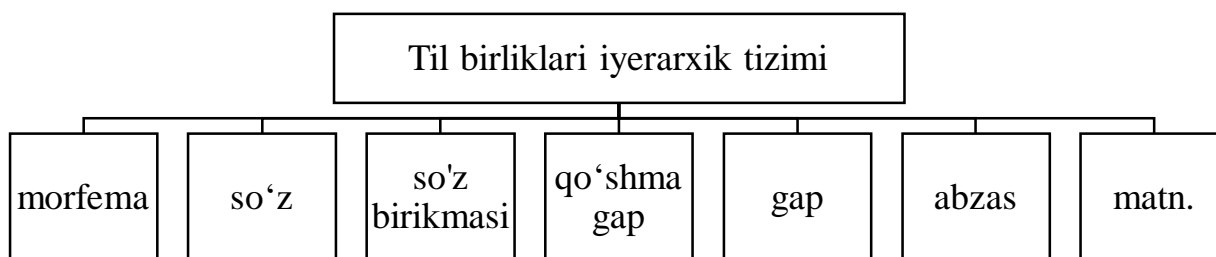
Zamonaviy tilshunoslikda sintaktik qurilmalarning o'rganilishi gap darajasidan matn darajasigacha kengaymoqda. Xususan, sintaktik butunliklar va matnga xos makrobirikmalar tobora ko'proq tadqiqot mavzusiga aylanmoqda. Iyerarxik yondashuv asosida qaralganda, oddiy gap va abzas oralig'ida joylashgan oraliq birliklar mavjud bo'lib, ular **murakkab sintaktik qurilmalar** sifatida nutqda kohesiv va kommunikativ vazifalarni bajaradi. Bunday birliklarning tasnifi nafaqat sintaktik tuzilmani tushunishni chuqurlashtiradi, balki shakl va ma'no o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ham ochib beradi.

Ushbu maqolada murakkab sintaktik qurilmalar sintaktik-derivatsion va nutqiy-semantik xususiyatlariga tayanilgan holda tavsifiy va tahliliy yondashuv asosida ko'rib chiqiladi. Mavjud tasniflar umumlashtiriladi va bog'langan, ergashgan, murakkab qo'shma gaplar, shuningdek, murakkab sintaktik butunlik va period kabi yirik nutqiy birliklarning tilshunoslik iyerarxiyasida qanday ishlashi ochib beriladi.

Til birliklari o'zaro iyerarxik bog'liqlikka ega bo'lib, eng kichik birlik — morfemadan boshlab, so'z, birikma, gap, abzas va matnga qadar bosqichma-bosqich yuksaladi. Ushbu tizim ichida murakkab sintaktik qurilmalar — ya'ni bog'langan qo'shma gaplar, ergashgan qo'shma gaplar, hamda undan yirikroq birliklar bo'lmish murakkab sintaktik butunliklar va periodlar — gap bilan abzas o'rtasidagi o'ziga xos o'rinni egallaydi [3, 56].

Bu shuni anglatadiki, mazkur murakkab sintaktik tuzilmalar nafaqat grammatik jihatdan murakkab, balki nutqda semantik va tematik birlikni saqlash, fikrlar izchilligini ta'minlash, matnni yaxlit va bog'liq holda ifodalash vazifasini ham bajaradi. Shunday qilib, ular faqat gap darajasida

emas, balki matnning umumiy mantiqiy oqimi va tuzilmasini shakllantirishda ham muhim vosita hisoblanadi.

1-rasm. Til birliklari iyerarxik tizimi

Shu tizim ichida murakkab sintaktik qurilmalar — jumladan, bog‘langan va ergashgan qo‘shma gaplar, shuningdek murakkab sintaktik butunliklar yoki period kabi ko‘p gapli tuzilmalar gap va abzas oralig‘ida o‘ziga xos o‘rin egallaydi. Bu qurilmalar kohesiv ma‘no, tematik yaxlitlik va matn davomiyligini ta‘minlaydi.

Lingvistik adabiyotlarda murakkab sintaktik qurilmalarning bir nechta asosiy turlari ko‘rsatib o‘tiladi va har biri o‘zining struktura va funksional xususiyatlari bilan ajralib turadi. Bog‘langan qo‘shma gap — bu grammatik teng bo‘lgan ikkita yoki undan ortiq mustaqil gapning bog‘lovchi vositasida birlashtirilgan shakli bo‘lib, odatda and, but, yoki or kabi bog‘lovchilar ishlatiladi [8, 96].

Masalan: “The teacher entered the room, and the students stood up.”

Bu yerda har ikkala gap mustaqil ravishda ishlatilishi mumkin, biroq bog‘lovchi ularni yagona ma‘no birligiga birlashtiradi.

Aksincha, ergashgan qo‘shma gap tarkibida bitta mustaqil va bitta yoki undan ortiq ergash gap bo‘lib, ular because, although, when kabi ergashtiruvchi bog‘lovchilar yordamida birikadi.

Masalan: “She smiled because she passed the exam.” Bu misolda “because she passed the exam” gap bo‘lagi mustaqil ma‘noga ega emas, balki asosiy gap orqali to‘liq anglashiladi.

Bog‘lovchisiz qo‘shma gap esa bog‘lovchi ishlatilmagan holatda, faqat intonatsiya, tinish belgilari yoki kontekst orqali bog‘lanadi.

Masalan: “It was late, he didn’t come.”

Garchi bog‘lovchi mavjud bo‘lmasa-da, gaplar orasidagi vaqt va sabab-oqibat munosabati ochiq-oydin anglashiladi.

Murakkab qo‘shma gap — bu koordinatsiya va subordinatsiyani birlashtirgan holda murakkab qatlamli tuzilma hosil qiladi [6, 156].

Masalan: “He said he would come, but he didn’t show up.”

Bu yerda birinchi gap ichida ergash gap mavjud bo‘lib, u ikkinchi gap bilan but orqali bog‘langan.

Gap darajasidan yuqoriroq bo‘lgan birliklardan biri — murakkab sintaktik butunlik bo‘lib, bu o‘zaro tematik va semantik jihatdan bog‘liq bo‘lgan bir necha gapdan iborat yagona birlikni ifodalaydi.

Masalan: “The storm began suddenly. The sky turned black. Thunder echoed across the hills.”

Bu yerda barchasi bitta tema atrofida shakllanib, voqealarning izchil rivojlanishini ko‘rsatadi.

Gapdan katta birlik yoki sverxfrazovoe edinstvo esa odatda abzas darajasida ishlatiladi. Bu birlik bir necha gap orqali bir g‘oyani, dalilni yoki tasvirni mantiqan izchil bayon qiladi va matnning uslubiy yaxlitligini ta‘minlaydi [1, 125].

Period esa — bu uslubiy-sintaktik tuzilma bo‘lib, bir nechta gap yoki gap bo‘laklari ritmik va semantik uyg‘unlikda tartiblangan bo‘ladi.

Masalan: “When the storm passed, when the sky cleared, and when the birds sang again, only then did peace return.” Bu kabi tuzilmalar ko‘pincha badiiy yoki rasmiy nutqda ishlatiladi va ifoda kuchini oshiradi.

Sintaktik-derivatsion nuqtai nazardan, murakkab sintaktik qurilmalar ichki grammatik mexanizmlar asosida hosil bo‘lib, ular ularning tuzilish va funksional harakatini belgilaydi. Eng asosiy derivatsion strategiyalardan biri bu — koordinatsiya (ya‘ni parallel derivatsiya) bo‘lib, bu

orqali grammatik teng bo'lgan bir nechta gap birlashtiriladi. Har bir gap mustaqil ishlatilishi mumkin bo'lsa-da, and, but, yoki or kabi bog'lovchilar yordamida ular bitta sintaktik birlikka birlashtiriladi.

Masalan: "The sun set, and the stars appeared."

Yana bir muhim mexanizm bu — subordinatsiya (ya'ni iyerarxik derivatsiya) bo'lib, bunda asosiy gap ichiga ergash gap kiritiladi va u ma'no jihatdan vaqt, sabab, shart kabi qo'shimcha axborotni beradi.

Masalan: "She was happy because she won." Bu yerda "because she won" bo'lagi o'zining sintaktik vazifasini asosiy gap orqali belgilaydi.

Parataxis va hypotaxis (ya'ni parallel va iyerarxik bog'lanish) ushbu murakkab sintaktik tuzilmalarni tavsiflaydigan kengroq struktura tamoyillarini tashkil etadi. Parataxis — bu ochiq subordinatsiyasiz qo'shma gaplarning yonma-yon joylashtirilishidir, bu holat ko'pincha bog'lovchisiz qo'shma gaplarda uchraydi. Hypotaxis esa bo'ysunuvchi gaplar orasidagi iyerarxik munosabatlarning ochiq ifodalanishini bildiradi. Bog'lovchisiz qo'shma gaplarda derivatsiya ellips (tushirib qoldirish) va substitutsiya (o'rnini bosuvchi birliklar) kabi vositalar orqali amalga oshiriladi, bu esa bog'lovchisiz bo'lsa-da, matndagi koheziyani saqlash imkonini beradi [4, 185].

Masalan: "He came, she left."

Bu yerda mantiy munosabat kontekst orqali anglashiladi va semantik jihatdan tiklanadigan tushirilgan elementlar mavjud bo'lishi mumkin.

Bundan murakkabroq tuzilmalar — masalan, period — esa sintaktik va stilistik derivatsiyaning maxsus shakli sifatida yuzaga chiqadi. Bunda bir nechta gap yoki gap bo'laklari ritmik va semantik jihatdan tartibga solinadi va yaxlitlik hosil qiladi. Bunday strukturalar nafaqat grammatik jihatdan birikadi, balki stilistik vositalar — takror, parallelizm, kulminatsiya kabi usullar orqali ifoda kuchi va ritorik ta'sirchanlikka ega bo'ladi.

Nutq-semantik xususiyatlari nuqtai nazaridan olib qaralganda, murakkab sintaktik qurilmalar mazmunli va izchil muloqot shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Bu tuzilmalar faqat grammatik birliklar emas, balki muhim diskursiv funksiyalarni ham bajaradi. Ular sabab-oqibat ("She was late because the bus broke down"), qarama-qarshilik ("He is rich, but he is not happy") va qo'shimcha ma'lumot ("She speaks English, and she writes in French") kabi mantiqiy munosabatlarni ifodalashda samarali vosita hisoblanadi. Bu tuzilmalar nafaqat g'oyalarni bog'laydi, balki diskurs mavzularining rivojlanishiga xizmat qiladi va eshituvchi yoki o'quvchini fikrlar oqimi orqali mantiqiy tarzda yetaklaydi. Bu ayniqsa ilmiy matnlarda juda muhim bo'lib, u yerda aniqlik va izchillik birinchi o'rinda turadi.

Bundan tashqari, ushbu qurilmalar matn ichida mantiqiy bog'liqlik va izchil ketma-ketlikni ta'minlaydi — ya'ni alohida gaplar yakkama-yakka emas, balki yagona semantik tizim ichida o'zaro bog'liq holda ishlaydi. Ayniqsa, murakkab sintaktik butunlik va period kabi tuzilmalar muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular odatda butun bir dalil yoki hikoya mazmunini o'z ichiga oladi va unga strukturaviy va stilistik chuqurlik bag'ishlaydi. Masalan, ritorik nutqda ishlatiladigan period ritm va takroriylik orqali tinglovchida kutilish hissi uyg'otadi yoki muhim fikrni ta'kidlashga xizmat qiladi. Bu oddiy yoki bog'langan gaplardan ko'ra kuchliroq kommunikativ ta'sirga ega [5, 89].

Ushbu tuzilmalarni chuqurroq o'rganar ekanmiz, ular o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlar yaqqol ko'zga tashlanadi. Masalan, murakkab qo'shma gap o'zining uzunligi va qatlamli tuzilishi bilan murakkab sintaktik butunlikka juda yaqin bo'lishi mumkin. Shu sababli, gap va diskurs birliklari orasidagi chegaralar ko'p hollarda noaniq bo'lib qoladi. Period esa struktura jihatidan bog'langan yoki ergashgan qo'shma gapga o'xshashi mumkin, biroq stilistik va ritorik darajada faoliyat yuritadi, ya'ni faqatgina ma'lumot berish bilan cheklanmaydi, balki ishontirish, ta'sirlantirish yoki taassurot qoldirish maqsadida ishlatiladi.

Shuningdek, murakkab sintaktik butunliklar va gapdan katta birliklar tarkibida ko'pincha turli subordinatsion va koordinatsion gaplar joylashgan bo'lib, bu esa ko'p qatlamli semantik aloqalarni shakllantiradi. Bu kabi o'zaro aralashgan tuzilmalar ko'pincha bir abzas yoki matn bo'lagi ichida mavjud bo'ladi. Bu esa bizni xulosaga olib keladi: qat'iy grammatik tasniflar har doim ham real nutqdagi bu qurilmalarning funktsional xilma-xilligini to'liq aks ettira olmaydi. Shu bois, yanada

moslashuvchan va kontekstga bog‘liq yondashuv, ya’ni sintaktik tuzilma bilan birga kommunikativ niyatni ham hisobga oluvchi tasnif zarur bo‘ladi.

Xulosa

Murakkab sintaktik qurilmalar — bu oddiy gaplar va undan yirik nutq birliklari (masalan, abzaslar) o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajaruvchi muhim til birliklaridir. Ular sintaktik derivatsiya va nutq-semantik funksiyalar nuqtai nazaridan tahlil qilinganda, ichki ierarxik tuzilmalari va kommunikativ maqsadlari bilan ajralib turadi. Bu tuzilmalarni to‘g‘ri tasniflash — ya’ni ular bog‘langan qo‘shma gap, ergashgan qo‘shma gap, murakkab qo‘shma gap yoki period va murakkab sintaktik butunlik kabi yirik birliklar bo‘lishidan qat’i nazar — til tuzilmasi va diskursdagi izchillikni tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelajakdagi tadqiqotlarda bunday sintaktik birliklarning kognitiv qayta ishlanish jarayoni hamda turli janr va tillarda stilistik qo‘llanishi alohida o‘rganilishi mumkin. Bu esa tilshunoslikda stilistika, pragmatika va psixolingvistika kabi yo‘nalishlar kesishmasida yangi ilmiy izlanishlarga yo‘l ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press, 2003. – 489 p.
2. Downing A., & Locke P. English Grammar: A University Course (2nd ed.). Canada: Routledge, 2006. – 672 p.
3. Greenbaum S. The Oxford English Grammar. New York: Oxford University Press, 1996. – 400 p.
4. Halliday M. A. K., & Matthiessen C. M. Halliday's Introduction to Functional Grammar (4th ed.). Routledge, 2014. – 800 p.
5. Halliday M.A.K., & Matthiessen C. An Introduction to Functional Grammar (3rd ed.). Great Britain: Arnold, 2004. – 700 p.
6. Miller, J. An Introduction to English Syntax. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2002. – 250 p.
7. Salkie R. Text and Discourse Analysis. Routledge, 1995. – 300 p.
8. Sparks N. Safe Haven. Grand Central Publishing, 2010. – 500 p.
9. Tallerman, M. Understanding Syntax (3rd ed.). UK: Hodder Education, 2011. – 400 p.
10. Xamrayeva Z. EXPLORING THE SYNTAXES OF COMPLEX SYNTACTIC WHOLES //Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit. – 2024. – C. 44-47.
11. Xamrayeva Z., Saidzamova M. TRANSFORMING EDUCATION. THE POWER OF THE FLIPPED CLASSROOM APPROACH //Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit. – 2024. – C. 60-63.

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА
INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000